

Zorica Čanadanović¹

Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu

316.7004(049.32)
COBISS.SR-ID 68126729

KULTURA, UMETNOST I MEDIJI U ERI DIGITALIZACIJE – IZAZOVI I PERSPEKTIVE

(Milena Dragičević Šešić i Tatjana Nikolić /ur./,
Digitalni horizonti kulture, umetnosti i medija,

Beograd: Institut za pozorište, film, radio i televiziju;
Fakultet dramskih umetnosti; Clio, 2021)

Prodirući u sve pore savremenog društva, digitalizacija i sve posledično povezano sa tim doneli su pregršt izazova, često ne dozvoljavajući bilo kakve „pregovore”, već „insistirajući” na izmenjenom, novom načinu funkcionisanja. Orijehtisati se u takvom okruženju predstavlja zahtev svakodnevice i dovodi do raznih preispitivanja, razgovora, polemika. Upravo u takvom ambijentu, dodatno opterećenim pandemijom Kovida 19, pojavio se jedan od potencijalnih vodiča kroz te procese u određenim segmentima društva – tematski zbornik „Digitalni horizonti kulture, umetnosti i medija”, čiji su koizdavači Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu i izdavačko preduzeće „Clio”, u okviru edicije „Kultura – umetnost – mediji” Instituta za pozorište, film, radio i televiziju FDU.

Na 416 strana rukopisa koji su uredile dr Milena Dragičević Šešić i Tatjana Nikolić nalazi se 19 tekstova u čijem nastajanju je učestvovalo 25 autora, a podeljeni su u šest celina. Pored toga, na kraju knjige se nalaze kratke biografije svih autora, dok su između korica smeštene i brojne fotografije sa međunarodne konferencije „Novi horizonti kulture, umetnosti i medija u digitalnom okruženju”, održane u septembru 2019. godine, koja je prethodila ovom zborniku. Recenzenti su dr Ana Martinoli, dr Dalibor Petrović i dr Sanjin Dragojević, dok je rad na koricama deo doktorskog umetničkog projekta autora Branka Suića „Pogled u nedogled”, realizovanog u okviru Laboratorije interaktivne umetnosti FDU.

U Prologu, u tekstu pod nazivom „Kultura u digitalnoj sferi”, čije su autorke urednice ovog zbornika, već na početku se ističe značaj multidisciplinarnog

¹ zorica.canadanovic@gmail.com

pristupa proučavanju i razumevanju digitalne sfere i njenog uticaja na razvoj kulture, savremene umetničke prakse i složenih međuodnosa u medijskim sistemima, bez obzira da li je reč o globalnom ili nivou unutar država-nacija. Uz to, konstatuje se da su u savremenom trenutku složeni algoritmi koji prate publiku i njihova ponašanja i karakteristike daleko značajniji nego kulturne politike i državni institucionalni aparat. Istovremeno ti isti algoritmi „nameću, podstiču, 'nagovaraju'” one koji još uvek nisu „na mreži” da postanu deo „globalnog trenda” i priključe se digitalnoj zajednici.

Te promene, koje su zahvatile svet u kome živimo, dovode do pitanja, koje autorke navode kao ključno, o tome da li se „mnoge naučne teorije u digitalnom svetu mogu primenjivati u cilju javnog interesa i ostvarivanju javnog dobra, ili će društvene mreže, iza kojih stoji globalni svetski kapital, pre svega voditi računa o sopstvenim ekonomskim interesima i time zloupotrebljavati informatičku moć koju poseduju i same komunikacione kanale koje kreiraju i kontrolišu”.

Određene odgovore i smernice za dalje promišljanje daju naredna četiri segmenta ove knjige – „Kulturne politike i prakse”, „Novomedijske, višemedijske i transmedijske umetničke prakse”, „Tradicionalni mediji u digitalnom okruženju” i „Digitalna humanistika, epistemologija i etika”, uz sledeći Epilog. Naravno, ovaj zbornik, kao što i same autorke navode, predstavlja nastojanje da se pokrene diskusija o promenama koje se dešavaju u sferama kulture, umetnosti i medija, imajući u vidu i dalju konstataciju da će posledice ovog masovnog ulaska digitalne kulture u društvo u Srbiji biti moguće da se analizira uz odgovarajuću vremensku distancu.

Prvi segment zbornika, „Kulturne politike i prakse”, otvara naslov „Uloga strategije povezivanja kulturne i obrazovne politike za digitalno doba”, u čijem uvodu autorka Vesna Đukić naglašava značaj promišljanja o promenama koje digitalno okruženje, koje strukturno menja državu i društvo, donosi u kreiranju kulturne politike u Srbiji, kao i o strategijama i instrumentima putem kojih bi u tim promenama moglo efektivno i efikasno da se upravlja. Na kraju istraživanja, između ostalog, zaključila je da uravnoteženje kulturne politike treba da pomiri dve antagonizovane grane kulturnih i kreativnih industrija: profitno orijentisane digitalne umetnosti industrijskog tipa i neprofitno orijentisane umetnosti neindustrijskog tipa. Uz to, istakla je da je uravnoteženje posebno značajno imajući u vidu period pandemije virusa Kovid 19, kada je otvoreno mnoštvo mogućnosti u procesu korišćenja digitalnih medija i digitalnih umetnosti, kako za potrebe izvođenja onlajn nastave, tako

i kao supstitucija za ograničenja kretanja i poseta kulturnih i umetničkih programa uživo.

U drugom tekstu, „Digitalne tehnologije i pravni okvir kulturne politike u Srbiji” Ane Stojanović, između ostalog, ukazuje se na potrebu uvođenja evaluacije kao organizacionog instrumenta kulturne politike, što iziskuje razvoj kriterijuma i indikatora evaluacije koji se tiču savremenih tehnologija.

U nastavku poglavlja, u trećem tekstu, autorke Bojana Subašić i Bogdana Opačić pažnju usmeravaju ka „lokalnim kulturnim politikama u digitalnom okruženju”, govoreći o izazovima digitalizacije, među kojima su i jačanje digitalnih kompetencija zaposlenih u kulturi, finansiranje i izdvajanje za digitalnu opremu i procese, kao i izazovi u segmentu programa i publike.

U četvrtom tekstu prvog poglavlja, govori se o „mobilnim aplikacijama u sektoru kulture u Srbiji”. Autorke Tatjana Nikolić i Milica Ilčić u rezultatima istraživanja ističu da se poslednjih godina povećao broj aplikacija u sektoru kulture u Srbiji, povezujući to i sa promenama koje je donela pandemija virusa Kovid 19, odnosno da je time u svim sektorima, pa i u sektoru kulture, makar u određenoj meri, podstaknuto značajnije korišćenje digitalnih tehnologija u komunikaciji sa publikom, posebno u distribuciji sadržaja. Takođe, istaknuto je da značajna grupa aplikacija ne koristi ni izbliza funkcije koje ovaj alat omogućava već samo na još jednom mestu prenosi sadržaje sa veb sajtova, plakata i sl., zanemarujući mogućnosti interakcije, personalizacije, umrežavanja korisnika, dobijanja dodatnih podataka o korisnicima, portabilnost i drugo. Uz to, zaključak je i da u pogledu kvaliteta, dizajna, funkcionalnosti, korišćenja prednosti digitalnih komunikacija i zadovoljavanja potreba digitalne publike, kao i broja korisnika, ubedljivo prednjače aplikacije u oblasti kreativnih industrija (bioskopi, festivali, izdavačke kuće), koje su po svojoj delatnosti više zavisne od odnosa i interakcije sa publikom, kao i fokusirane na marketing i prodaju, a poseduju i značajnije resurse za delovanje u ovim domenima, nego institucije javnog sektora ili udruženja.

U poslednjem delu prvog poglavlja nalazi se rad pod nazivom „Cultural Identity of Adolescents in Serbia in the Digital Environment” (Kulturni identitet adolescenata u Srbiji u digitalnom okruženju), autorke Violete Kecman. U radu je istaknut značajan uticaj globalne narcističke kulture na kulturni identitet adolescenata, njihovu snažnu interakciju sa digitalnim medijima, intenciju ka personalizaciji medija, prisustvo utvrđenih i šire prihvaćenih medijskih navika, kao i percepciju medijskih sadržaja putem ranije usvojenih

kanala percepcije. Takođe, autorka navodi da je empirijsko istraživanje pokazalo da su tradicionalne strategije medijskog programiranja prevaziđene, odnosno da adolescenti pokazuju potrebu za medijskim sadržajem koji je uvek dostupan, personalizovan i emocionalno angažovan.

Drugo poglavlje knjige – „Novomedijske, višemedijske i transmedijske umetničke prakse”, počinje tekstom Vesne Dinić Miljković „3D film: izazovi jedne (nove) estetike”, u kojem se odmah naglašava značaj proučavanja ovakve teme kroz isticanje da je trodimenzionalnost, kao potreba da se imitira ljudska percepcija neodvojiva od same ideje filma i, kao takva, imanentna filmskoj slici od njenog nastanka. U nastavku, Dunja Dušanić i Stefan Alidini se bave „transmedijalnom naratologijom u proučavanju video igara”, odnosno „narativom u doba gejminga”, dok Nikoleta Dojčinović piše o „narativu i retorici trejlera” kroz studiju slučaja Gitar Art festivala i naglašava današnju tanku granicu između tizera i trejlera. Takođe, Olivera Marković govori o „transmedijalnom pripovedanju i kognitivnim metaforama” kroz primere drame „Dr” Branislava Nušića i filma „Masmediologija na Balkanu”.

Na početku trećeg poglavlja – „Tradicionalni mediji u digitalnom okruženju”, Mirjana Nikolić govori o poverenju u medije u takvoj sredini kroz analizu njihovog integriteta i kredibiliteta, pregled empirijskih istraživanja, kao i pitanja o tome koliko se veruje digitalnim platformama, mrežama i sadržajima na Internetu. Takođe, zaključuje da, bez obzira na revolucionarne promene u odnosu publike i medija kao posledice digitalne revolucije, postoji i tačka preseka odnosa publike i tradicionalnih, odnosno digitalnih medija, koja je vezana za važnost izgradnje poverenja u medije, njihovog kredibiliteta, integriteta i etičnosti.

Na tom tragu, postavljaju se pitanja o „digitalnom dobu i 'starim' medijima”, odnosno o „vremenu novih izazova”, što je tema teksta Gorana Pekovića, ističući konvergenciju kao jedan od ključnih pojmova kada se govori o budućnosti tradicionalnih i digitalnih medija. Treći tekst ovog poglavlja, autorki Nade Zgrabljic, Tamare Kunić i Ljubice Josić, nosi naslov „Reakcije čitatelja i kultura komuniciranja na hrvatskim informativnim portalima” i analizira komentare na hrvatskim informativnim portalima. Ovo istraživanje pokazalo je, kako autorke navode, nizak stepen kulture komuniciranja, kao i nedostatak argumentovane rasprave i iznošenja jasnih stavova. Zaključuje se da su dobijeni rezultati koji ukazuju na „neprihvatljivo” komuniciranje rasprostranjena pojava u evropskim zemljama, što dokazuju brojna druga istraživanja. U četvrtom tekstu „Bottom Text of RuPaul’s Drag Race: Reality TV shows

and Internet Memes” (Podtekst RuPaul’s Drag Race: rijaliti TV šou i internet mimovi), Dunja Nešović ispituje veze između televizijskog teksta i digitalnih mimova baziranih na njemu, koristeći primer jednog takmičarskog televizijskog rijaliti šoua.

U četvrtom poglavlju – „Digitalna humanistika, epistemologija i etika”, o „novim funkcijama jugoslovenskog memorijalnog nasleđa u digitalnom okruženju” pišu Dragana Konstantinović i Aleksandra Terzić. One naglašavaju da kada se stavi u kontekst aktuelne političke situacije u kojoj se nalaze zemlje bivše Jugoslavije i imajući u vidu kontinuirani konflikt, „reaktualizacija jedinstvenog opusa spomeničkog nasleđa Jugoslavije u digitalnom prostoru” predstavlja donekle kontraverznu pojavu.

Dodaju da se ovakva „pojava” inicira od strane Zapada uz ogromno interesovanje globalne javnosti za konceptom društvenog poretka koji se temelji na socijalizmu, kao i „za tekovinama jugoslovenske monumentalne skulpture, arhitekture i uopšte jednog istorijskog doba i kulture” na teritoriji nekadašnje Jugoslavije. Dalje, navode da je, „u periodu koje odlikuje opšte-društveni nemar i zaborav, digitalna injekcija nečega što je predstavljalo ’projekat kolektivnog pamćenja i memorijalizacije u funkciji izgradnje društvenih vrednosti i svesti’ svedena na vizuelizaciju kvalitetne arhitektonske i umetničke forme, te njihovu komercijalizaciju, koja je u velikoj meri izolovana od originalnog narativa i funkcije”. U zaključku, one naglašavaju da, „ukoliko je globalni dom met razumevanja i rekonstrukcije vizuala koji dolaze sa ovih prostora za nas nekontrolisan, po svojoj prirodi participativan i demokratski, čini se da je za potrebe izgradnje sopstvene kulture ipak neophodan ne master narativ, kao oblik instruisane i politizovane verzije istorije, nego osnovni narativ – poznavanje istorijskih činjenica kako bi se uopšte moglo pričati o njihovim interpretativnim poljima”, odnosno da je to „neophodna osnova za sva dalja razmatranja funkcija arhitekture u fizičkom i digitalnom okruženju”.

U okviru četvrtog poglavlja sledi tekst „Is there a potential of reaching (omni) knowledge in the digital space? A brief history of knowledge perception” (Postoji li mogućnost dostizanja (sve) znanja u digitalnom prostoru? Kratka istorija percepcije znanja). Autorka Milena Jokanović istražuje da li je ideja „sakupljanja sveg znanja ovoga sveta na jednom mestu” zapravo ipak moguća, iako se do skora činilo da je tako nešto utopijska vizija budućnosti, kao i kakav je odnos prema znanju u sadašnjem vremenu i digitalnom okruženju i šta on predstavlja. Postavlja se pitanje da li se dešava novi epistemološki obrt u kome je veštačka inteligencija već produžena ruka ljudskog uma? Zatim, tu

je i tekst „Artificial Intelligence vs. Natural Ignorance – and other tales from the ‘Cabinet’ of Rancière’s Ignorant Schoolmaster” (Veštačka inteligencija i prirodna glupost – i druge priče iz „ormara” Ransijerovog Učitelja neznalice), autorke Nine Živančević. U ovoj analizi ona, između ostalog, konstatuje da je nova realna opasnost zapravo monopol nad informacijama, zaključujući da što je kompjuterska moć veća i bez ikakvih ograničenja, u polju kibernetičke stvarnosti raste gotovo neistraženi potencijal korupcije svih delova naše realnosti. Na kraju, Marija Velinov donosi tekst „Arhiv kao mesto desubjektivizacije sećanja: medicinska fotografija između privatnog i javnog”. Kako i naglašava na početku rada, razmatraju se mogućnosti digitalnog vizuelnog arhiva medicinske fotografije i video snimaka iz različitih vremenskih perioda, koji bi istovremeno pratio tok razvoja medicine i fotografskih i video tehnika, naglašavajući da takva zbirka predstavlja istorijski dokument, dijagnostički i edukativni alat, ali i bogat naučni, teorijski i umetnički materijal.

Poslednji rad u knjizi smešten je pod segment „Epilog”, a u njemu autorka Milica Kočović de Santo govori o „platformskim zadrugama kao šansi za (post-kriznu) transformaciju tržišta kulture”. U knjizi je navedeno da je upravo ovaj tekst jedini koji je pisan usred pandemije virusa Kovid 19, a da analizira uticaje tehnološkog razvoja i inovacija na organizaciju rada i poslovne modele, sa posebnim akcentom na razvoj digitalne ekonomije i kulturnih i kreativnih industrija. Autorka navodi da su platformske zadruge idejno i teorijski pozicionirane u kooperativnosti i kolektivizmu, stavljajući to nasuprot konkurentnosti i individualizmu, kao i da je kroz njih prepoznato alternativno sistemsko rešenje za tranziciju tržišta kulture, uzimajući u obzir sve što je donela pandemija virusa Kovid 19 u 2020. i 2021. godini.

U recenziji ovog zbornika, dr Ana Martinoli je navela kako, „krećući se u polju najaktuelnijih teorijskih saznanja, sadržaj zbornika u velikoj meri nagoveštava, hrabro predviđa i projektuje fenomene, nove prakse i nove politike koje bi nas mogle očekivati u ne tako dalekoj budućnosti”. Upravo ta njegova širina, brojni teorijski primeri i empirijska istraživanja iz više naučnih oblasti, uz dalje mogućnosti razvoja i preporuke, vešto ukomponovana u jednu celinu kojoj je zajednička nit „digitalizacija”, predstavljaju značajan trag za razumevanje procesa čiji smo savremenici. Samim tim, ima širi značaj, o čemu je govorio i dr Dalibor Petrović: „Ne treba sumnjati da će ovaj Zbornik biti zanimljiv ne samo u uskim akademskim okvirima, već i brojnim kolegicama i kolegama u domenu kulturne prakse, ali i širokoj javnosti koja je zainteresovana za fenomen digitalne transformacije kulture, umetnosti i medija”.